

BİBLİYOGRAFYA :

TAHLİL VE TENKİTLER

NİHAT SAMİ BANARLI — XIV üncü asır Anadolu şairlerinden Ahmedinin Osmanlı Tarihi: *Dâsitan-ı tevarih-i mülûk-i âl-i Osman ve Cemşid ve Hurşid mesnevisi* Türkiyat Mec. Cilt VI dan ayrı basım. İst. 1939, 128 sahife.

Türk Edebiyatı ve Tarihinin kıymetli müdekkiklerinden olup uzun yıllardanberi Türkoloji ile işğal eden Nihad Sami Banarlı ahiren, *Dâsitan-ı Tevarih-i Mülûk-i Âl-i Osman ve Cemşid ve Hurşid Mesnevisi* isminde kıymetli bir eser neşrettiler. Bu eser lâıyk olduğu alâkayı buldu. Bununla beraber eski bilgilerimizi ne derece tamamladığını ve ne gibi meseleleri ortaya koyduğunu mukayeseli bir surette tebarüz ettirmek gayesine matuf olarak hiçbir yazının intişar etmemesi bizi bu makaleyi yazmaya sevketti. [1]

I

Türklerin islâm medeniyeti dairesine girmeden evvel kendilerine has ve her unsuru millî bir medeniyete sahip oldukları, bugün ilmî bir hakikat olarak tebellür etmiş bulunmaktadır. İslâmiyet kabul edildikten sonra, bilhassa millî yazılar ile inkişaf ve intişar eden bu medeniyetin bazı müesseseleri unutulmaya yüz tutmuş, bu suretle yeni her fikir ve ilim sistemleri islâmî anasırın tesiri altında teşekkül edip ifade olunmuştur. Nihayet İslâm - Türk âlimleri tarihin nisyanı içinde kaybolan ilmî ıstılahları kullanamamak ve yenilerini Türkçe kelimelerle ifade edememek ıztırarında kalmışlar, böylece eserlerini yabancı kelimelerle doldurmuşlardır. Bu eserlerde Türkçenin rolü basit bir vaziyet arzettiğinden dolayı Arap ve Fars dilleri ilim dili olarak kabul edilmiş, buna muvazi

[1] Burada kıymetli edebiyat mullimi Bn. Fevziye Abdullahın Ülküde (Sayı 76 s. 374- 7) neşrettiği güzel hülâsayı kaydetmeliyim.

olarak yeni bir edebiyat tarzına rağbet edilmiştir. Netice itibariyle bir müddet Türk dili inkişaf edememiş, yüksek bir ilim ve edebiyat dili haline gelmek hususunda oldukça geri kalmıştır. Bu hal asırlarca devam ettikten sonra Anadolu'da Selçuk devletinin dağıldığı ve Osmanlı İmparatorluğunun kurulduğu esnada zuhura başlayan Türkçeye dönüş hareketleriyle, bu coğrafi ve lisari sahada eski mahiyetini kaybetmiş olan Türkçe tekrar devlet dili olarak, Osmanlı Türkçesi meydana gelmiştir. İşte on dördüncü asır Anadolu Türkçesini en iyi kullanan Ahmedinin 8250 beyitlik İskendernamesi bu hareketin tarihi tekâmülünde pek mümtaz bir mevki işgal edip filolojik araştırmalar bakımından büyük bir ehemmiyeti haizdir. Buna inzimamen İskendernameye ilâve edilen Dâsitan-ı Tevarih i Mülûk-i Âl-i Osman kısmı Osmanlı tarihinin Fatih Sultan Mehmet devrinden evvel yazılan menabiinin en eskilerinden olması itibariyle dahi kıymetlidir. İşte Nihat Sami, Osmanlı tarihinin emin ve kıymetli kaynakları meyanında zikrolunması icap eden Dâsitan kısmını mevzuubahs ederek mükemmel bir *édition critique* ortaya koyup Ahmedinin şahsiyeti hakkında pek yeni ve müfid malûmat veriyor. Evvelâ İskendernamenin T. Jozsef, Necip Asım ve Brockelman tarafından mevzuubahs edilip hatalı bir surette neşrolunduğu, ayrıca bu mühim eserden Fuad Köprülüden başka hiç kimsenin istifade etmek lüzumunu hissetmediği kaydolunuyor. Filhakkâ İskendernamenin Osmanlı tarihi bakımından ne derece ehemmiyetli olduğu şimdiye kadar nazarı itibara alınmamıştır. Yalnız Fuad Köprülüden başka E. Blochet'nin [1] ve nihayet Paul Wittek'in [2], I. H. Uzunçarşılı'nın [3] bu eserden müstefit olduklarını kaydetmek icap eder.

Müteakıben müdekkik Ahmedinin hayatı, şahsiyeti ve eserlerine temas ediyor. Ahmedî namını taşıyan şairimizin Babingere göre Tacüddin İbrahim ve Rieu'ya göre Tacüddin Ahmed bin İbrahim bin Hızır isminde olduğuna işaret olunuyor. Bu ikinci şekil Şakayıkı Numaniyede mezkûrdur. Bu hususta Mufaddal İbni Ebil Fazailin Memlûk tarihini terceme edip Paris millî kütüphanesinin

[1] İlhani tarihi noktai nazarından; Mufaddal İbni Ebil - Fazail, Histoire des Sultans Mamlouks, Patrologis Orientalis Tome XII, fascicule 3, Introduction p. 356 - 14.

[2] Der Islam XX, 1931 s. 205; Byzantion XI, 1936 Bruxelles, p. 304 note 1 ve The Rise of the Ottoman Empire, Royal Asiatic Society Monographs Vol XXIII London, 1938 p. 11. Hatta kıymetli âlim, Das Fürstentum Mentesch 1934 Ist. s. 78 - 79 da N. Saminin gayri matbu tezini de zikretmektedir.

[3] Belleten, no. 9 s. 105

katalogunu tertip eden E. Blochet'nin her iki eserinde de Tacüddin Ahmet bin İbrahim el-Ahmedî şeceresini zikrettiğini ilâve edelim.

Bu bahisde ayrıca şairimizin Kütahyalı olabileceği kuvvetli delillerle ortaya konulduktan sonra muhtelif tezkirelere istinaden tahsilini Molla Fenarî ve Hacı Paşa ile Mısırdaki yaptığı, sonradan Germiyana dönerek Emir Süleyman namına birçok şiirler yazdığı, nihayet Birinci Muradın Germiyani elde edişi üzerine 792 de ikmal ettiği İskendernamesini valiliği esnasında tanıştığı Bayezide takdime karar vermesine rağmen Timurun Anadoluyu istilâsının buna mani teşkil ettiği tebarüz ettiriliyor. Bu izahattan sonra Yıldırımın büyük oğlu Emir Süleymana intisab ve 1402-1410 da eserini ona takdim ettiği, müteakiben 1410 dan itibaren Çelebi Mehmedin maiyetine dahil olduğu ilk defa esaslı bir surette ortaya konulup 815 hicri 1412 milâdi tarihinde vefat ettiği bildiriliyor.

Şark kaynaklarının verdikleri malûmata istinaden erişilen bu kıymetli neticeyi takiben İskendername kime ithafen ve ne zaman yazılmıştır? sualine cevap veriliyor. Blochet'nin de temas ettiği gibi 1390 milâdi, 702 hicri tarihinde ikmal edilen İskendernamenin [1] Germiyan beyi Süleyman Şah namına yazılmağa başladığı muhakkaktır. Fakat Ahmedî bu sırada Germiyana vali olan Şehzade Bayezid ile tanıştığı ve ondan teşvik görerek kitabına Osmanlı tarihi kısmını da ilâveye başladığı halde Timur istilâsının vukubulmasıyla ancak Süleyman Çelebiye takdim edebilmiştir. Süleyman Çelebi işrete düşkün olmakla beraber herhalde ilmi ve edebi eserlerin kıymetini takdir etmiş, müelliflerini korumuştur. Bu hususta muhtelif deliller bulunmasına rağmen Millet Kütüphanesinde Tarih yazmaları meyanında 316 numarada mukayyet Süleymannamenin *anonyme* müellifi tarafından yazılan mukaddimesi ehemmiyetle kaydolunabilir:

Her kişi te'lif itdi anın ismine
Çok kitab yazıldı anın namına
Ben dahi ismin terk eyleyüb
Bu kitabı yazmağa niyet idüb...

şeklindeki bir kıt'ayı ihtiva eden bu mukaddimenin başında Süleyman Çelebiye ithaf edildiği yazılıdır. (V. 2 a)

Bundan sonra Ahmedinin İskendernamede tebellür ve tezahür eden karakteri ve san'atı hakkında malûmat verilerek Dâsitinin ortaya koyduğu mes'elelere ayrı ayrı temas edilmeğe başlanıyor.

[1] Ayrıca Paul Wittek'in yukarıda zikrolunan makalelerine bakınız.

Bu meseleleri ayrı ayrı gözden geçirmek ve ne şekilde vazedilib halledildiklerini kısaca göstermek B. N. Saminin edebiyat sahasında olduğu kadar Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşunun hakiki mahiyeti hakkındaki bilgisini ve nüfuzlu görüş kabiliyetini ortaya koyacaktır.

A) OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN KURULUŞUNA AİD RİVAYETLER

B. N. Sami, Ahmedinin klâsik şecere ve rivayetlerden, ezcümle Ertuğrulun ve Osmanın gördükleri rüyalardan, Şeyh Edebalinin Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu üzerinde oynadığı rolden, Süleyman Paşanın sallarla Rumeline geçişinden bahsetmemesinin ne şekilde tevîl olunabileceğini araştırıyor ve netice itibariyle bunların Ahmedinin yaşadığı devirden sonra teşekkül etmiş menkıbeler olduğunu söylüyor. «Filhakika Fuad Köprülünün araştırmalarının isabetle kaydettiği gibi Ertuğrul ve Osmanın rüya efsanesi nasıl Reşidüddin de ve Paris nushası *anonyme* Selçuknamede zikrolunan eski bir oğuz efsanesinin yeniden canlanmış bir şeklinden başka birşey değilse.. ve nasıl Osmanın Bileciği ağırlıklarını göndermek bahanesiyle kale içerisine asker sokarak zaptedişi rivayeti daha evvel Dânişmendnâmede geçiyorsa..»

Hemen ilâve edeyim ki «*Les Origines de L'Empire Ottoman*» dan alınmış olan bu malûmat itmama ve bir dereceye kadar tasahihe muhtaçtır. Şöyle ki Germiyan oğlu Birinci Yakub B. Denizli vilâyetinin Buldan kazasının şarkında ve Menderes nehri üzerinde bulunan Tripolis şehrini Osmanlı Tarihlerinde hikâye edilen hile ile zaptetmiştir. Osmandan onaltı sene evvel vefat eden Bizans Müverrihi G. Pachymere kaleme aldığı meşhur vakayinamesinde bu zapt hâdisesini şöyle anlatır: «Germiyan Oğulları Alisyra'sın kumandası altında Tripolisi muhasara ettiler. Hiç bir yerden yardım vuku'bulmadığı için şehirde açlık başladı. Bu sebeple mahsurlar buldukları sıkıntılı vaziyetten kurtulmak için mütareke istediler. Şu şartla ki kendilerine erzağı Türkler satacaklardı. Bu şarta tevfikân Türkler buğday ile dolu olduklarını söyledikleri sandıklara muharipler yerleştirerek, yine içlerine asker koydukları müzik aletleriyle şehrin kapılarından içeri girdiler. Gece yarısı fırsattan istifade ederek meydana çıktılar. Müzik âletlerini çalarak dışarıdaki hemcinslerinin de iştirak ettikleri bir hücumla şehri al-

dılar. Böylece kuvvetli orduların yapamadığını zekâ yaptı., [1] İşte bu kayde istinaden Osmanlı tarihçilerinin Germiyan oğullarına ait bir zekâ eserini Osmana malettiklerini söylemek şimdilik doğru olur zannındayım. Dânişmendnamede bahsedilen hâdisenin de tarihi bir vakıa olduğu düşünülürse bu noktai nazarım bir derece daha katiyet kesbeder. Ayrıca ilâve edeyim ki bazı kitaplarda Ertuğrula bazılarında da Osmana atfedilen ve Kur'ana hürmet hikâyesiyle birleştirilen rüya rivayeti diğer bir şekilde muhtasaran Ahbar ud Devlet is Salçukiyede mevcuttur [2].

B) ERTUĞRUL KİMDİR?

Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş devrine ait meçhul ve karışık noktalarından birini de Ertuğrulun nesebi meselesi teşkil etmektedir. Bu hususta uzun yıllardanberi yapılan neşriyat kat'î bir neticeye müncer olmamış ve büyük bir devlet müessesinin babasının hakiki hüviyeti tamamiyle aydınlanamamıştır. Bunun sebebi elimizde eski Osmanlı vakayinamelerinin bulunmaması ve uzun asırlar esnasında birçok karışık rivayetlerin teşekkül etmesidir. Bununla beraber bütün bu rivayetlerin tarihi tenkid usullerine tevfikan tetkikından hakikate en yakın neticenin istihracı mümkün olacaktır. Buraya Yazıcızade Alinin eserinde bulunan Osmanlı tarihine ait kayitler hakkında neşredeceğim uzun bir makalenin bu mevzua taalluk eden kısmını dercetmeği faydeli buluyor ve elde ettiğim neticenin Nihad Saminin Ahmedî - Enveri iştirakine istinad eden mütaleasını geniş olarak tamamliyerek teyid ettiğini göstermek istiyorum.

[1] CORPUS SCRIPTORUM HIST. BYZANTINAE, G. Pachymeres 1835 Bonne, T. II p. 434 - 435; Ayrıca fransızca tercemesi için bak. M. Cousin, Histoire de Constantinople depuis le règne de l'ancien Justin jusqu'à la fin de l'Empire, Tome VI, Paris 1673 p 831-832 (Alisyras yerine Yakub olacak). Aynı müverrihin Bilecik fethinden tabii bir surette bahsettiğini ve ayrıca Bizansta maruf olan «OI ENTOIS ΤΟΓΛΛΟΙΣ ΑΠΕΡΧΟΜΕΝΟΙ» tabiri üzerinde mukayeseli olarak düşünmek icap ettiğini kaydedeyim: Paul Colinet, Sur l'Expression « ceux qui partent dans les bagages ». Mélanges Charles Diehle, Premier Volume: Histoire, 1930, Paris p. 49 - 54

[2] Sadr'uddin Abu'l Hasan Ali Al-Husaini, Akhbar ud-davlat'is Saljuquyya, edited by M. Iqbal, 1933, Lahore s. 2 (Muhterem üstadım B. Necatinin kıymetli yardımlarıyla bu kitabın tercümesini hazırlamaktayım.)

Georgios Phrantzes'in "Gui,, [1] Donado da Lezze'nin "Zich,, [2] ilk defa tarafımdan mevzuubahs edilen Fatih anonyme'inin "Ahmed,, [3] Ayasofya anonyme'inin "Hürmüz Ebubekir,, [4] Şah Tahmasp zamanında yazılan Efsah-ut Tevarih'in "Davud [5] ve emsali gibi hiç bir tarihi hakikati temsil etmeleri kabil olmıyan rivayetleri istisna edilirse diğer menabiin iki isim üzerinde ittifak ettiği görülür: Süleyman Şah ve Gündüz Alp.

Behcet-üt Tevarihten [6] başlayarak Âşıkpaşa zade [7], Oruç Bey [8], Neşri [9] Mehmed bin Hacı Halil Kunevi [10], İdrisi Bidlisi [11], Bayatı, Giese Anonyme'i [12] ve buna benzemekle beraber telif tarihi çok daha eski olup şimdiye kadar yalnız tarafımdan görülen diğer bir anonyme, Lûtfi Paşa [13], Muhiddini Cemalî, Âli [14], İbni Kemal [15], Cenabî [16], gibi eski müverrihlerde tekrar edilen Süleyman Şah ismi sonradan bütün klâsik şecerelerde yer almıştır. Fakat Ertuğrul, Orhan, Kaya Alp, Kızıl boğa gibi türkçe isimler arasında böyle bir ismin yer bulamıyacağı, ve bilhassa zikrettiğimiz menbalardan daha emin ve eski kitaplarda başka isim bulunması, ayrıca Süleyman Şaha isnad edilen vakayiin tarihi hakikatlere uygun olmadığı nazarı itibara alınırca, bu rivayetin uydurma olduğu tahmin edilebilir. Filhakika P. Wittek de bu hususu müdafaa etmiş ve

[1] Baiazetes ameras princeps quintus erat ex regia Othmanidarum familia primus enim Ertogrules erat; filius GUI. Bonnae, 1838 tab'ı p. 68

[2] Bu müverrih Ertuğrulu dahi zikretmiyerek onun babasını bu isim ile zikreder; Historia Turchesca, Bucarest 1910 p. 4; Gibbons, Osm. İ. kuruluşu s. 239; Giese, Türkiyat mecmuası I s. 155 ve E. de l'İslâm T. III p. 1076

[3] Bakınız: H. Adnan Erzi, Hikâyet-i Zuhur-i Âl-i Osman. Yeni Türk No. 86 s. 84

[4] M. Halil, Düsturname-i Enveri Methali, 1930 İst. s. 88; Ayasofya No. 2705

[5] D. Methali, s. 88 ve Millet Kütüphanesi Farişi yazmaları No. 756 Ayrıca Habib-üs Siyerde de aynı isim vardır ki Efsahüttevarih belki oradan almıştır.

[6] N. Atsız, Dokuz Boy Türkler ve Osmanlı Sultanları tarihi, 1939 İst. s. 27; ayrıca İlk Mutasavvıflar s. 278, Not. 2 ye bakınız.

[7] Âli ve Giese tab'ı s. 2

[8] Babinger tab'ı, Hannovre 1925 s. 4

[9] Hususî Kütüphanemdeki nusha, s. 15 ve Fahriye Arık, Neşrinin hayatı ve eserleri, 1926 İst. s. 18

[10] D. Medhali s. 88

[11] Der İslam, XIV 1925 s. 96 ve tercemesi, Murad Molla Kütüphanesi No. 928, V. 16 b - 17 a

[12] Die Altosmanischen anon. Chroniken I s. 4

[13] İst. tab'ı, s. 17

[14] Cüz V. s. 22

[15] Millet Ktp. Mukaddime, No. 25

[16] Nur-ı Osmaniye kütüphanesi No. 3102, Cilt II v. 177 a - b

klâsik şeceredeki isim ile Anadolu Selçukî devleti müessisi Süleyman İbni Kutlumuş arasında bir münasebet olduğuna taraftar görünmüştür [1].

Fatihin Sadrazamlarından Tevkii Mehmed Paşanın Osmanlı tarihine ait yazdığı eserinde [2] ve Enverinin Düsturnamesinde Gündüz Alp ismi mukayyedir[3]. Ahmedinin Dâsitani Tevârihi Mülûki Âli Osmanında da

Gündüz Alp Ertuğrul anunla bile
Dahi Gök Alpü Oğuzdan çok kişi
Olmışiydi ol yolda anun yoldaşı

mısraları bulunmaktadır. Yazıcızade Alinin "Ucı Hüsameddin Oğullarına ve Kayıdan Ertuğrula ve Gündüz Alp ve Gök Alpe ısmarladı,, şeklindeki ibaresi dahi aynı mealdedir [4]. Bununla beraber şu noktayı bilhassa ehemmiyetle kaydedelim ki Ali, Alâeddin Keykubad I zamanında (616-634) bahsettiği Gündüz Alpten Gıyaseddin Keyhusrev III zamanında (663-681) cereyan eden vukuat meyânında Osmanlılara tahsis ettiği bir fıkrada bahsetmemekte [5]; böylece Ertuğrul ile Gündüz Alp arasında büyük bir yaş farkının ve bilvesile baba - oğul münasebetinin bulunduğunu zımnen ifade etmektedir [6]. Edirneli Ruhî de açıkça "Ertuğrul bin Gündüz Alp bin Sarkuk Alp bin Kabak Alp,, şeceresini kaydetmektedir. [7]

[1] The Rise of the Ottoman Empire, 1938 London p. 13 (Royal Asiatic Society Monographs XXIII) P. Wittek Mahanın eski Türk tarihindeki mevkiini, ayrıca Birinci Kılıc Arslanın Habur nehrinde boğulduğunu nazar-ı itibare alıyor ve efsanede bu ismin Ca'berle karıştırıldığını söylüyor. Malûmdur ki Emir Zengi de Ca'ber civarında ölmüştü. (Revue de l'orient Latin, 1895 no. 4 p. 513)

[2] Türk Tarih Encümeni Mecmuası, No. 79

[3] Düsturname-i Enverî, s. 78, 79, 81 ve Methal s. 94. Enverî Gökbalpı Gündüz Alpin kardeşi olarak göstermektedir. Ankara Kütüphanesinde AI 2/105 de mukayyet olup Bayezid II devrinde manzum olarak yazılan Velâyetnamede dahi aynı malûmat mevcuttur. Ahmedinin ve Yazıcızadenin sözleri de bunu teyit edebilir. Edition Critique'ini hazırlamak istediğim bu kitaptan beni haberdar eden üstadım Prof. Agr. M. Halile ve mütemmim malûmat veren Şehir Ktp. fazıl müdürü B. Şemsiye teşekküllerimi arzederim.

[4] Recueil de Textes Relatifs à l'Histoire des Seldjoudides, T. III p. 218; Necib Asım - Mehmet Arif, Osmanlı Tarihi s. 552 (Tarih-i Osmanî Encümeni neşriyatından); Halil Edhem, Kayseriyye Şehri mebanii islâmiye Kitabeleri, s. 56-57.

[5] Yazıcızade Alinin eserinde bulunan Osmanlı Tarihine aid kayıtları ve mukayeseli izah ve notları ihtiva eden eserim yakında intişar edecektir. Oraya da bakılabilir.

[6] Ertuğrulun ölüm tarihinin 688 olarak kabul edildiğini hatırlatayım; Kayseriyye Şehri s. 57 not.

[7] «Ve Ruhi müverrih tarihinde bir rivayet-i gayri meşhurede irad eder ki Kay hanlı kabilesi Moğol hücumundan nâşi Horasandan diyar-ı Ruma naklettik-

Bütün bu delâile Halkondilin (Chalcondylis) Osmanlı tarihine ait olmak üzere yazdığı maruf eserinde Ertuğrulun dedesi olarak Duzalp veya Judus-Jundus Alpın bulunduğunu [1], ayrıca Mehmed Paşanın kaydettiği şekilde bugün Kızıl Saray Özü köylerinden Kırkada Gündüz Alpe izafe edilen bir mezarın mevcudiyetini [2] ilâve edersek şimdilik Ertuğrulun babasının bu şahıs olduğunu kabul etmenin lüzumu meydana çıkar. Maamafih kat'i bir hüküm verilemeyeceği tabiidir.

C) BURSA FETHİNİN MAHİYETİ VE ALÂEDDİN PAŞANIN ŞAHSİYETİ

Ertuğrulun nesebine ait kısmı takiben N. Sami, Ahmediye istinaden Bursanın Osman tarafından muhasara edilip ancak Orhan tarafından fetholunduğu neticesine varıldıktan sonra Alâeddin Paşanın hüviyeti meselesine geçiyor [3].

Evvelâ Gibbons'un ve Giese'nin - anonyme Tevârihi Âli Osmandan başlayarak ekseri müverrihlerin eserlerinde hakkında çok iyi rivayetler naklolunan - Alâeddin Aliyi muammalı bir şahsiyet olarak kabul ettiklerini kaydederek bu hususta Fuad Köprülünün tetkikatına işaret ediyor ve nihayet Ahmedinin bu zattan hiç bahsetmemesi üzerinde ısrarla duruyor. Meseleyi ortaya koyan bu izahattan sonra haklı olarak: "Dâsitani Tevârihi Mülûki Âli Osman-

lerinde Ankara kurbinde Karaca Dağda sakin olub ol vakit hâkimleri Kabak Alp nam kimse idi, bağdehu جمیق nam mahalde irtihal idüb Kabak anda vefat ve yerine oğlu Saruk Alp kabileye hâkim oldu. Bağdehu ol dahi ادعوك nam mahalde fevt ve yerine oğlu Gök Alp hâkim oldu. Ol dahi سرجمانه nam mahalde fevt ve yerine oğlu Gündüz Alp kaim oldu ve iptida küffar üzerine gazaya bu şuruğ itmişdir. Bağde zaman Söğüt kurbında Saray nam mahalde fevt ve yerine Ertuğrul Gazi kaim olub küffar ile cihada meşğul oldu. Bu takdirce müşarünileyhin nesebi bu vech üzere olur ki Ertuğrul bin Gündüz Alp bin Sarkuk Alp bin Kabak Alp. » Müneccimbaşı Tarihi, III 270 ve J. H. Mordtmann, Ruhi Edrenevi, Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte, Band II, 1923 - 1925 Hannover 1925 s. 135. Burada ayrıca mevki isimlerinin varyantları Ruhinin Berlinde bulunan yazmasına istinaden işaret edilmiştir.

[1] Bonn neşri p. 12; Varyantlar için bakınız. N. Iorga, Geschichte des Osmanischen Reiches, Erster Band, 1908, Gotha s. 150.

[2] H. N. Orkun, Türklük Mecmuası, sayı 5 Ağustos 1939 s. 350-51

[3] Müdekkikin kaydetmediği diğer bazı Osmalı tarihçilerinin ifadeleriyle bu noktai nazarın doğruluğu hususi bir makalemizde izah olunmuştur.

da Orhana ayırdığı mısraların çoğunu bu hükümdarı medhetmek için harcıyan san'atkârın bu arada Osmanlı klâsik tarihlerinde pek ziyade bir ehemmiyetle bahsolunan Alâeddin Paşa için sarfedilecek birkaç mısra bulamadığını düşünmek doğru olamaz,, diyor. Bu mütaleaya Süleyman Paşanın sallarla Rumeline geçişi rivayetini satırları arasında kaydetmekten kendisini alamıyan Şükrullahda ve Enveride dahi Alâeddin Paşanın isim ve cisminden hiç bir suretle bahsolunmadığını ilâve edersek muğlak bir mesele karşısında kaldığımızı kabul etmek icap eder. Şimdilik bu hususta bir şey söylemekten imtina etmekle beraber Nihad Saminin bu mesele üzerine ehemmiyetle temas etmesinin Osmanlı tarihi tetkikatı bakımından pek faideli olduğunu kaydetmeliyiz [1].

D) RUMELİYE GEÇİŞ MESELESİ

Ahmedinin eserinde Rumeliye geçiş hâdisesi kısa fakat destanı mahiyetten uzak bir şekilde anlatılmıştır. Evvelâ Orhan devrinin mebadisinde "Kâfiri karşı yerinden,, sürdükleri kaydedilen Osmanlıların, Süleyman Paşa ile esaslı fütuhata geçtikleri neticesini çıkarmak pek muvafıktır. Yalnız Osmanın hiç bir suretle Gelibolu Yarımadasına asker sevketmediğini kaydetmeliyiz. Evvelce Osman Gazinin neseb ve hüviyetine ait olmak üzere yazdığım küçük ve ehemiyetsiz bir yazımda bunu izah etmiş bulunuyorum. Nihad Sami de Ahmediye itimat edilebileceğini söyleyerek bu neticeyi teyit ediyor.

Müteakıben Sinanın, Hammerin kaydettiği gibi, zenginliğinden değil, ilim ve fazlından dolayı Orhan tarafından paşalık ile taltif edildiği tesbit olunduktan sonra Ahmedinin Çandarlı Halil hakkında verdiği malûmat mevzuubahs ediliyor.

Ahmedî, Osmanlı tarihlerinde ve onlardan nakillerde bulunan modern eserlerde Orhan zamanında Bilecik ve sonra Bursa kadısı ve nihayet kadıasker olduğu kaydedilen Hayreddin Paşanın ancak Birinci Murad zamanında Osmanlılara intisap ettiğini

Bî nevalıktan koyuben Çenderi
Katına geldi Halil-i Çenderi

beytile bildirmektedir. Bu hususta düşüncesini söyleyen müdekkik

[1] Yalnız şu noktayı işaret edeyim ki Orhanın, kardeşi Alâeddin Paşadan evvel bey olması, - Osman için olduğu gibi - ümera arasında yapılan bir seçimin neticesile veya Anonyme Tevarih-i Âl-i Osmanın kaydettiği veçhile, Alâeddinin Osmanın küçük oğlu olmasile izah olunabilir zannındayım.

«verilen malûmat ya yanlışır ve Ahmedî Hayreddin Paşanın mazi-sinden bihaberdir. Yahut doğrudur, o zaman da Hayreddin Paşanın Alâeddin Paşa gibi bilâhara başkalarile karıştırılan bir şahsiyet olduğuna inanmak veya yeniçeri teşkilâtının Birinci Murad devrinde yapıldığını düşünerek bu işte mühim bir rol oynayan Çandarlının hakikaten birinci Murad zamanında Osmanlılara intisap ettiğini kabul ederek bu teşkilâtın zamanı gibi Hayreddin Paşanın intisap zamanının da karıştırılmış olduğuna hükmetmek mümkün olur» demektir. Ahmedinin yanlışlık yapmadığı daha ziyade muhtemeldir. Çünkü

Gurbet ü halin ü fakrin bildi ol
Lûtfîle - anı ehli mansıp kıldı ol
Âkıbet mülke anı itdi vezir
Ne vizaret ki - oldu bir ulu emir...

mısraları Halilin Murad devrinde mukaddema alelâde bir mansıpta bulunduğunu ve sonradan vezarete getirildiğini bildirmektedir. Orhan devrine ait bilûmum vesaikte de paşanın ismi mezkûr değildir. Filhakika Muradın saltanatının evsâtında Halilin vezir rütbesini haiz olmadığı Geliboluda Camiinin 787 tarihli kitabesinden istidlâl olunabilir [1] Ayrıca Orhanın culûs tarihi olan 1326 ile Halilin Rumeli fütühatı esnasında Yenice-i Vardarda vefat ettiği 1387/789 tarihi arasındaki uzun müddetin de bu hususta nazarı itibara alınması faidesiz değildir. Bununla beraber yeni menabiin zuhuruna kadar bu gibi meseleler hakkında kat'i mütalealar yürütmenin hiç doğru olmayacağı şüphesizdir.

Nihayet bu izahatı takiben klâsik rivayetler cerholunarak Hükümdarlarının kardeşlerini öldürmelerinin Birinci Murad ile başladığı tesbit olunduktan sonra

Evvel ol idi ki Rûma sundı el

mısraının manasının ne olabileceği hakkında düşünülüyor. N. Samiye göre bunu şu manada anlamak daha uygundur: «Süleyman Paşanın karşı yakaya geçişi ile başlıyan Rumeli fütühatı sıralarında Orhan ölmüş ve bizzat Rumelide savaşmamıştı. Süleyman Paşanın kazaen ölümünden iki ay sonra Hükümdar olan Muradın Rumelideki orduyu durdurması tabii doğru olamazdı. Şu halde Hükümdar olarak ilk defa Rumeliye geçen, savaşan ve nihayet

[1] F. Taeschner und P. Wittek, Die Vezirfamilie der Çandarlyzâde (14 - 15 Jhd.) und Ihre Denkmäler. Der Islam, XVIII, s. 77

Edirneyi payıtaht yapmak suretile Rum illerine sarsılmaz bir el atan Osmanlı Padişahı Murad olmuştu.» Ben bu noktai nazara iştirak etmek hususunda mütereddidim. Daha muhtemeldir ki Ahmedî «Rûm» kelimesile Behcet üt Tevârih sahibi Şükrullahın da anladığı veçhile Anadoluyu kasetmiştir. Kıymetli âlim Paul Wittek'in yakında tercümesi intişar edecek olan bir makalesine yazmak istediğim kitabiyat notunda bunu izaha çalışacağım [1].

II

Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşuna ait meseleler üzerinde yapılan en son tetkiki teşkil eden bu kısımdan sonra Ahmedî tarihinin icra ettiği tesir ve bilhassa Behcet üt Tevârih ile arasındaki derin müşâbehet Osmanlı Sultanları Tarihi unvanile bu kitabın tercemesini kıymetli izahatla neşrederek büyük bir hizmet ifa eden Atsızın yardımile ortaya konulup nüshaların tavsifine geçiliyor. Yalnız burada verilen izahata ilâveten anonyme tarihte (Giese neşri) S. 1-3, 6, 13, 14-15, 19 20, 26-27 de bulunan parçaların Ahmediden alındığını söyliyeyim [2].

B. N. Sami uzun bir çalışmadan sonra iki tanesi Berlinded birisi Bursada bir tanesi Konyada bir tanesi Edirnedede on yedi tanesi İstanbulda olmak üzere İskendernamenin yirmi iki nüshasını tesbite muvaffak olabilmıştır. Bunlardan tarihi kısmı ihtiva eden on iki nüshanın titiz bir mesaf ile karşılaştırılması neticesinde elde olunan metin şüphesiz ki hatadan âri ve mükemmeldir. Bütün müşkülâta rağmen transcriptionun da en münasip bir şekilde yapılmış olması memnuniyete şayandır. Yalnız şu noktayı kaydetmek muktezidir ki İskendernamenin diğer birkaç nüshası Şehir kütüphanesinde bulunmaktadır. Ayrıca Paris nüshaları Babingerin kaydettiği ve N. Saminin aynen naklettiği glbi Suppl. Turc, No. 634 den ibaret değildir. İçlerinde pek mükemmelleri bulunan ve yedi tane olan bu nüshaların tavsifini aşağıya nakletmeyi faydeli buldum :

1) Ancien fonds 309

Cilt: Kırmızı maroken, boy: 26×18,5, varak adedi: 339, yazı: güzel harekeli nesih (pek süslüdür).

[1] Le Sultan de Rum - Annuaire de l'Institut Oriental VI (Mélanges Emile Baisaco), Bruxelles 1938, Extrait p. 1-30

[2] Almanca tercümesi (1925) s. 1-8, 12,21, 22-23, 28-29, 36-37, 38 (Bakınız. Paul Wittek, Les ghazis dans l'Histoire Ottomane, Byzantion XI. 1936 p. 303-304)

Müstensih: محمد بن مولينا بير حسين

Tarih: 17 Cemadz. I/819

2) Ancien fonds 310

Cilt: Meşin, boy: 26/18, varak adedi: 298, yazı: harekeli nesih ve talik arası (son yaprakları noksan).

3) Ancien fonds 311

Cilt: Parşömen, garp mamulâtı, boy: 25,5×17, varak adedi: 246, yazı: harekeli güzel nesih (süslüdür, tarih kısmı yok).

Tarih: Ramadzan 25/899 [1]

4) Supplément 345

Boy: 19×13, varak adedi: 199, yazı: harekeli nestalik, XVI ıncı asır başına ait olup tarihi kısmı muhtevidir [2].

5) Supplément 634

Cilt: Meşin, boy: 31×21,5, varak adedi: 113, yaz: nestalik (İrani) XVI ıncı asır başına ait (noksan, Timuriler zamanı Horasan mektebi tezyinatı).

6) Supplément 635

Cilt: Meşin, boy: 28×18,5, varak: 297, yazı: nestalik (İrani).

Müstensih: Muhammed b. Hasan Şirazi

Tarih: 17 Recep 968

(Tamamdır, yanlışlıkla Şahname olarak mukayyet).

7) Supplément 641

Cilt: garp mamulâtı, boy: 29,7/17, varak adedi: 239, yazı: nestalik, XVI ıncı asır başına ait, başı ve sonu eksik nüsha [3].

St. Pétersbourg'daki yazmalar da çok kıymetlidir. 565 No. da mukayyet olan bir nüsha Herat hâkimi Durmuş Hanın kütüphanesi için Mir Ali tarafından 929 hicri 1522-3 milâdi tarihinde yazılmıştır. Tarihi kısmı dahi muhtevidir.

Diğer nüsha ise Hasan el - Kâtip tarafından 968/1561 de tamamlanmış olup çok güzeldir [4].

Bu kısma nihayet verirken B. N. Saminin Ahmedi ve eseri hakkında Hammer-Purgstall'ın verdiği izahata müracaat etmediğini işaret edeyim [5].

[1] E. Blochet, Catalogue des Manuscrits Turcs.-Bibliothèque Nationale T. I. Paris 1932, p. 131 - 133

[2] Tome I p. 320-21

[3] E. Blochet, Catalogue des Manuscrits, T. II p. 18-20

[4] Catalogue des Manuscrits et Xylographes Orientaux de la Bibliothèque Impériale Publique de St. Pétersbourg. 1852 p. 512-514.

[5] v. Hammer - Purgstall, Gesch. der Osman. Dichtkunst, Bd. I s, 88 ilh.

III

Son olarak Türk Edebiyatı Tarihi bakımından pek mühim bir keşfin neticesinden, yani Cemşid ve Hurşid mesnevisinden bahs olunuyor. Ahmedinin bu isimdeki bir mesnevisinin mevcut olduğu Sehi Bey ve Âlinin eserlerinden anlaşılıyordu. İşte Nihad Sami uzun yıllardan beri devam eden çalışmasının bir mükâfatı olarak bu mesnevinin şimdiye kadar bilinmiyen yegâne nüshasını ortaya koymuştur. Bu hususun ne derece ehemmiyeti haiz olduğunun ancak edebiyat ile iştigal edenler tarafından tebaruz ettirilebileceği muhakkak olmakla beraber memnuniyetimizi izhar etmekten kendimizi müstağni addedemeyiz.

Yalnız Cemşid ve Hurşid mesnevisi hakkında bir noktaya temas etmeyi elzem buluyoruz. Şöyle ki Ahmedî eserinin başında

بضاعت کرچه کم دا کلد موفور
ولی نه چاره المأمور ممدور
نظامی برله سلمان طرزینه اوش
بو دفتر نظم اولدی درله خوش

kıtasiyle eserini Nizami ve Selman tarzında nazmeddiğini söylüyor. Müdekkik bu beytin alelâde bir tesirin ifadesi olduğunu kabul etmiştir. Halbuki Hafız Şirazinin

سرآمد فضلاى زمان دانى کيست
زره صدق وقين نى زراه کذب وکآن
شهشه فضلا پادشاه ملک سخن
جمال ملت ودين خواجه جهان سلمان

mısralariyle medhettiği Hoca Selmanı Saveci bir Cemşid ve Hurşid mesnevisi vücuda getirmiştir [1]. Bana kalırsa Ahmedî Selmanın bir nüshası şimdi Londrada bulunan bu eserini kendisine örnek ittihaz etmiş ve belkide onu tağilâtla dilimize terceme etmiştir [2], Esasen N. Sami de İskendernamede bir Cemşid ve Hurşid mesnevisinin kaydedildiğini tesbit edebilmiştir. [3]

* *

[1] Bakınız: E. G. Browne, A history of Persian Literature under Tatar Dominion [A. D. 1265-1502] 1920 London, p. 261

[2] Rieu, Catalogue of the Persian Manuscripts in the British Museum, 1881 London p. 624-625 Add. 27,314

[3] Eserde Nizamının tesirini F. Abdullah güzel bir şekilde ortaya koymuştur (Ülkü 76 s. 376-7)

Bütün bu izahat gösteriyor ki B. N. Sami Osmanlı İmparatorluğunun teessüs devrine ait tarihi meseleleri ve edebî hareketlerin hakiki mahiyetini vuzuhla ihata edebilmiş ve Ahmedinin hayatı, edebî şahsiyeti ve İskendernamesi hakkında mükemmel bir tetkik vücade getirmiştir. Esere Fuat Köprülünün bir mukaddime yazmış olması kıymeti hakkında daha fazla söz söylemeğe lüzum bırakmaz.

Muhterem hocamı bu eseriyle Türk irfanına yapmış olduğu hizmetden dolayı tebrik ederken İstanbul Üniversitesindeki tedris hayatının yirmi beşinci yıldönümü münasebetiyle üstat Profesör Fuad Köprülüye ancak böyle bir eserin ithaf olunabileceğini kaydedeyim.

H. ADNAN ERZİ

LÂHIKA

1) Sadr'uddin Abu'l Hasan Ali ibn Nasır ibn Ali Al-Husaini'nin Akhbar'ud - Dawlat' ı - Saljuqıyya unvanlı eserinde bulunan [1] Emir Selçukun rüyasına aid parça :

عاش الامير سلجوق مائة سنة ورأى في منامه ذات ليلة أنه يبول ناراً يتلظى شرارها في مشارق الارض و مفارها فسأل المعبر فقال سيولد من نسلك ملوكا يملكون اقصى الارض وتوفى الامير سلجوق بجند وخلف اولاداً وهم الامير ميكائيل موسى والامير يثغو أرسلان المدعو اسرائيل.

2) Bizans müverrihi G. Pachymere yukarıda mevzubahs ettiğim fıkrasında (bk. s. 270-1) Germiyanogullarının ordusunda muzikanın bulunduğunu bildiriyor. İslâm devletleri ordularında askerî muzika teşkilâtının mevcudiyeti malûmdur. Diğer Türk devletlerinde olduğu gibi Anadolu Selçukilerinde de askerî muzika bulunuyordu [2].

[1] Edited by M. Iqbal, Pancab University Oriental Publications 1933 s. 2

[2] F. Köprülü, Milli Tettebbular Mecmuası. V s. 220-221; VI s. 65-67 Bu iki yerde Türk devletlerindeki askerî muzika hakkında verilen izahat noksan olup muhtelif eski ve yeni müelliflerin eserlerinde bulunan müteferrik malûmattan, bilhassa Quatremère'in tablhaneye ve nöbete tahsis ettiği uzun notlarından istifade edilmemiştir. (Raschid - eldin, Histoire des Mongols de la Perse, publiée, traduite en français, accompagnée de notes et d'un mémoire sur la vie et les ouvrages de l'auteur, par Quatremère, 1836 Paris, p. 418 ilh ve: Histoire des Sultans Mamlouks par Maqrizi, trad. Q. Paris 1837 - 42, Tome I. a p. 136, tablhaneye p. 174) Ahiren Kaempfer, Max, Van Berchem, Sacy, A. Mez, H. Massé, G. Demombynes, Farmerin... bu hususta verdikleri izahatı itmam edecek mufassal bir tetkiki - M. Ragıb Beyin lûtufkâr müşareketiyle - hazırladık.

Anadoluya gelen âşiret beyleri daha sonra hükûmet kurmaya başlayınca kendilerine merkez yaptıkları şehirlerde Selçuk Sultanlarını takliden tabii daha küçük şekilde memuriyetler ve vazifeler ve saray teşrifat usulleri ihdas ederken [1] işte bu muzika teşkilâtına da hususî bir ehemmiyet vermişlerdir. Mezkûr fıkra münasebetiyle fırsat düşmüşken bu hususu ispat edebilecek olan kayıtları aşağıya dercediyorum.

A — Aydınogullarında :

Mehmet Bey oğlu Hızır Şaha Ayasluğ ve Sultanhisarın idaresini bırakırken tabl, nakkare ve alem veriyor [2].

فلدى هم سلطان حصارن اكه ضم
وردى آكا طبل [3] ونقارا [4] وعلم [5]
Umur Paşa İzmire giderken [6]:

چالنور طبل ونقارا و نفير
بيله يانجه انوك نيجه امير

Ayrıca :

كندى لر دريايه چالينور نفير
بورى و سرنای اوتر سان داركير [7]

[1] O. Prof. Hakkı Uzunçarşılıoğlu, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu - Karakoyunlu devletleri, 1937 Ankara, s. 70

[2] Düsturname, M. Halil neşri s. 18

[3] Bu musiki aleti hakkında umumî malûmat ve bibliyografya: Chrestomathie Arabe, avec une traduction fr. et des notes, par S. de Sacy, T. I. 1826 Paris, p. 238; Dozy, Suppl. aux Dict. Arabes, T. II. 1826 Leyde p. 26-27; H. G. Farmer, Turkish Instruments of Music, 1937 Glasgow p. 15, 17-18; M. R. Kösemihal, Türkiye - Avrupa musiki münasebetleri, 1936 İst. s. 26 da mevcuttur.

[4] Fransızcaya *nacaire* olarak geçen bu kelimenin yazılış şekilleri ve ifade ettiği mâna için bilhassa bakınız; Dozy, Dict. II p. 709-711 ve Farmer, Turkish Instr. p. 15; Fitrat, Klâsik Özbek Muzikası, 1927, Taşkend

[5] Asyada pek eski devirlerdenberi mevcut olduğunu tespit ettiğim bu tabl verilmesi âdetiyle (meselâ bk, E. Chavannes, Documents sur les Tou - kieu occidentaux, 1903 St. Pétersbourg - Kieou T'angchou' dan naklen p. 27) günün muayyen vakitlerinde *nevet* çaldırmak hakkının itası bazan birbirine karıştırılmaktadır. Halbuki bir şahsa askerî muzika tevdi edilirken nevet hakkı verilmeyebilir (misal: Institutes Political and Military Written originally in the Mogul language by the *Great Timur*, Major Davy 1783 Oxford, p. 290 - 292) Bu hakların ikisinin de verildiğini ayrı ayrı zikreden menabi mevcuttur. (bk. Tarikh-i Fakhr-ud din Mubarek Schah, edited by Denison Ross 1927, London, p. 26 metin)

[6] D. Enverî, s. 18

[7] D. Enverî, s. 20; 36

İstanbul tekfurunun ziyaretinde [1]:

[2] اتورر پاشا طورر تكفور اورو

[3] چالنور زنج و نقارا و بورو

B — Karamanoğullarında :

« Onların muharebelerde toplanmak için kullandıkları bir *tabolcan*'ı vardır. » [4]

« Karaman prensi atının eğerinin kaşında taşınan bir *tabolcan*'a malikdi. » [5]

« Karaman Sultanın dizin öpüb destur diledi. Sultan hazine açup yedi bin davudî zırh bağışladı, tabl ve alem verdi. » [6]

« Karaman kırk pulad cebeli asker ile alem açup kûs ve nakkare döğüb azim ziynet ile şehirden taşra çıkup kondu. » [7]

« Ravi eydür, kâfir tabl-ü nakkare sadasın işidine hemen kal'aya firar murad itdiler. » [8]

[1] D. Enveri, s. 40; ayrıca s. 64 ilh.

[2] Urudurmak ayakta durmak mânasına gelir (Dede Korkut, Orhan Şaik Gökyay neşri, Lûgatçe s. 156)

[3] Elçi ve hükümdar kabullerinde muzikanın çalması mutaddı. 1512 tarihinde Mısıra Qansûh el - Gurinin nezdine giden Domenico de Trevisan, gemiden indikten sonra Naib el Kal'anın huzuruna çıktığında, on kişiden mürekkep bir muzika heyeti icray-ı ahenk ediyorlardı. La Relation de l'Ambassade de Domenico Trevisan auprès du Soudan d'Egypte, publié et annoté par Ch. Schefer, Paris MDCCCLXXXIV p. 182 - 183.

(5a) Boru kelimesinin *burguy* aslı hakkında B. M. Ragıbın eserine ve C. Brockelmann, Mitteltürkischer Wortschatz, 1928 s. 44 e bakılabilir.

[4] Quatremère buradaki *tabolcan*'ı tambourin olarak nazarı itibare alıyor (Hist. des Sultans Mameluks de Maqrizi I a, p. 174)

[5] Bertrand de la Brocquière seyahatnamesinden; Mémoires de Morale et de Politique de l'Institut - Tome V p. 507, 539 ve Quatremère, I a p. 174. Bu seyahatname Ch. Schefer tarafından neşredilmiştir : Le Voyage d'Outre - mer, Paris 1892 E. Leroux.

[6] Şikâri tarihi, Konya Mecmuası I, s. 32. Fuat Köprülü « sair bir takım Türk devletlerinde, meselâ Mısır Kölemenlerinde, Osmanlılarda görüldüğü vechile valilere ve ümeraya askeri muzikası verildiğini Anadolu Selçukilerinde sarıh bir delile müstenit olarak bilmiyorsak da, bu âdetin Selçukilerde de cari olduğunu Osman gaziye alâmet-i emaret olarak tabl ve alem gönderilmesinden de istidlâl edebiliriz » diyor. Şikârinin bu kaydı ve bilhassa Aksarayınin (Hoca Yunus münasebetiyle) ve İbn-i Bibinin (Rec. de Textes, IV p. 239) ifadeleri bu hususta sarıh bir delildir. Aksaraviden: (Bay İ. Hakkı Selçuk teşk. eserine bk). (Hoca Yunus) علم و نقارة او بدست اترک افناد

[7] Şikâri tarihi, Konya I. s. 32

[8] Şikâri tarihi, Konya IV. s. 168. Başka misaller ; II. 85; IV. 167 ve s.

C — Germiyanoğulları :

G. Pachymere mezkûr fıkrasında bunların ordusunda askeri teşci için kullanılan davul, trompette [1] gibi aletlerin bulunduğunu bildiriyor. İbn-i Bibi dahi Alişir oğlu Muzafferüddinin Baba İshaka mağlûb olunca nakkaresini bırakıp kaçtığını kaydediyor. [2]

D — Kadı Burhaneddinin ordusunda :

Kadı, Ali Paşa ile avda bulunurken Sivasta isyan çıktığını davulların sesini işitmekle anladı [3].

3) Selman-ı Savecinın *Cemşid ve Hurşid* mesnevisinin -Fatih Mehmede ithafen - Sultan Cem tarafından dahi tercüme edildiğini biliyoruz [4].

[1] Bunun mukabili *bûq*dur. Güzel bir descriptionu Prolégomènes d'Ibn Khaldoun, éd. Quatremère, Paris 1858 T. II p. 353 te (ayrıca 1879 Beyrut tab'ı s. 224-226) bulunan ve esas itibariyle ince uzun bir boru olan *bûq* hakkında, R. Dozy «Bu kelime şüphesiz lâtince *buccinadan* gelmektedir. Fakat M. Simonet *bûq* adının belki lâtinceden arapçaya geçtiğini, fakat *albugue* çalgısının muhakkak surette Araplar tarafından İspanyaya tanıtıldığını Engelmann ile hemfikir olarak söylüyor [Glosaria de Voces Ibericas y latinas usadas entre los Mazarabes, Madrid 1875 den itibaren, 83, 282 ve D. et Engl. Glossaire des Mots Espagnols et Portugais dérivés de l'Arabe, 1869 Paris] aynı kelime aleti çalmak mânasına da gelir» diyor (Supplément aux Dictionnaires Arabes, T. I. Leyde 1881 p. 128-129) Bu malûmatı kitap isimlerini zikretmiyerek eserine alan B. M. Ragıp Kösemihal ayrıca şu mühim izahatı veriyor: «Çağatay lûgatında bu kelime hem üfleme çalgı, hem de üfleme hâdisesinin kendisi olarak gösteriliyor. Filhakika bütün Türk lehcelerinde buğaz, buğdak, buğak gibi isimlere köklük etmiş ve ağızdan çıkan nefes, ıslık, buğu mânalarına gelen *buğ*, *puk*, *buğu* sözleri vardır.. Fakat Türklerin buğ borusu ile lâtinlerin *buccinaları* arasındaki benzeşme bir tesadüften ibaret olsa gerektir. Buğ İran ve araplık yolu ile Horasandan İspanyaya geçtiği zaman lâtin *buccinaları* muhakkak ki çoktan kalkmıştı.» (T. Avrupa Musiki Müns. I 1939 Ist. s. 12-13) Burada fazla tafsilât vermemekle beraber bu aletin İslâm devletlerinde eskidenberi kullanıldığını kaydedeyim (bk. A. Mez, Ülkü, Haziran 1938 s. 312; G. Demombynes, Masalik Al-Absar İ. l'Afrique moins l'Égypte, 1927 Paris, Introduction p. LVIII, note 2).

[2] İbn-i Bibinin bu kaydını hatırlatmak lûtfunda bulunan Üstadımız B. İ. Hakkı Uzunçarşılıya teşekkürlerimi arz ederim.

[3] آواز طبل بکوش او رسید , Aziz b. Ardışir, Bezm-ü Rezm, 1928, Ist. s. 257 (Türkiyat Enstitüsü neşriyatından)

[4] Hammer, Geschichte der Osmanischen Dichtkunst bis auf unsere Zeit; T. I p. 145-8 den naklen Gentile Bellini et Mohammed II, d'après les Documents originaux en partie inédits par L. Thuasne, Paris 1888 E. Leroux p. 25-26 note 4.